

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 373.5.015.31:7

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Булгакова Т.М.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті автор розглядає назрілу проблему недостатньої розробленості художньо-естетичного аспекту виховання учнів, шукаючи шляхи вирішення у надбаннях педагогічної теорії та практики. Досліджено витоки художньо-естетичного виховання школярів із часів Київської Русі. У статті розкрито напрями художньо-естетичного виховання учнів в загальноосвітніх закладах України та змістове наповнення даного процесу. З'ясовано мету, завдання, систему цінностей художньо-естетичного виховання учнів в загальноосвітніх закладах України. Відзначено переваги та недоліки художньо-естетичного виховання учнів.

Ключові слова: художньо-естетичне виховання, учні, освіта.

Постановка проблеми. Важливим аспектом сучасного виховання підростаючого покоління є формування відповідальності, само-відповідальності, підприємливості, ініціативності, творчого підходу до справи, розуміння необхідності самому піклуватися про себе. В цьому не-оціненну роль відіграє художньо-естетичне виховання, де використовуються різноманітні засоби, починаючи з навчальних предметів, зовнішнього вигляду і закінчуючи всесвітнім мистецтвом, культурою. Потрібно сприяти художньо-естетичному розвитку особистості, всемірно розкривати її творчі можливості, формувати гуманістичні відносини, забезпечувати різноманітні умови для розкриття індивідуальності дитини з урахуванням її вікових особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художньо-естетичне виховання особистості в історичному аспекті вивчали такі українські та зарубіжні вчені, як В. Андрущенко, А. Бондар, Л. Архімович, І. Волошин, М. Гордійчук, С. Грица, Т. Карішева, М. Киященко, Л. Коган, Л. Левчук, В. Майборода, В. Наулко, М. Поліщук. Отож, є актуальним проведення більш детального науково-практичного дослідження, присвяченого художньо-естетичному вихованню підростаючого покоління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стан заявленої проблеми є свідченням особливого інтересу до української культури, педагогічної теорії та практики, необхідності реагування на зміну направленості в галузі художньо-естетичного виховання. Проте, на сьогоднішній день практично відсутня наступність між етапами виховання з метою забезпечення формування основ художньо-естетичного виховання учнів сучасних загальноосвітніх закладів України.

Метою статті є розкриття сутності художньо-естетичного виховання учнів у історичному ракурсі.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення високої художньо-естетичної освіченості та вихованості особистості необхідно враховувати спадщину історичного розвитку країни, до-

могтися збереження дієвості високих критеріїв смаку й естетичних оцінок і суджень. Витоки української естетики сягають культури Київської Русі, яка поєднала в собі елементи власних старослов'янських, візантійських і західних традицій. Визначними працями у формуванні української художньо-естетичної думки є твори Іоанна Дамаскіна (675 р. – 753 р.) «Діалектика», Іоанна Екзарха Болгарського (893 р. – 927 р.) «Шестоднев». Після прийняття християнства у 988 році церква стала центром освітнього суспільного життя. Велике значення в перші сторіччя прийняття християнства в Київській Русі надавалось вихованню «нової» людини – християнина. Осмислення і дотримання у поведінці християнських заповідей, віра в Бога поширювались на всі сфери життя. Віруюча людина вважалась високоморальною і висококультурною, Бог виступав втіленням добра, світла, справедливості. Храми уособлювали поняття про красу, піднесене, незвичайне. Також прекрасним вважалось золото, перли та дорогоцінні камені, що повсякчас використовувалися для прикрашання храмів. Давньоруське мистецтво було гідно представлено архітектурою, живописом, музикою, декоративно-ужитковим мистецтвом. Визначними філософами Київської Русі були митрополит Іларіон, Климентій Смолятич, Кирило Турський, Феодосій Печерський та ін. В цей період всі сторони життя, не виключаючи художньо-естетичну, були релігійного змісту, що мало вплив на твори і уявлення про мистецтво і красу цих мислителів [2, с. 125].

З початку XVI століття на Дніпровських порогах з посиленням іноземного тиску виникають поселення вільних людей – козаків, які боролись за долю свого народу. На Запорізьку Січ втікали витривалі та відважні українці, що не боялися труднощів і боролись проти чужоземних загарбників. В кінці століття виникла перша запорізька школа, в якій навчалися і діти, і дорослі читати, писати, рахувати, співати. Також були уроки, на яких вивчали народну творчість про героїчну історію предків, гартуючи характер і волю. Організовувались перші музичні школи, у яких

навчалися грі на кобзах і лірах. Підростаючому поколінню прищеплювалось шляхетне ставлення до людини, висока краса вчинків, збереження спадщини предків, патріотизм. Козаками був вироблений культ краси людини, її фізичної і духовної досконалості. Засобами художньо-естетичного і морального виховання дітей були козацькі патріотичні пісні, слухання у виконанні кобзарів героїчних пісень та дум про подвиги українських козаків [3, с. 60]. Своє відношення до чеснот запорозькі козаки виражали у віршах і піснях: «У нас над усе честь і слава, військочовна справа, – щоб і себе на сміх не дати, і ворогів під ноги не топтати» [1, с. 169].

Художньо-естетичне виховання козацької молоді поєднувалось із фізичним – до наших часів дійшов запальний та з елементами акробатики танець гопак. Цей танок прийшов спочатку в Запорізьку Січ, а тепер і до нас від наших пращурів-жерців, які не мали права носити зброю і змушені були винайти прийоми самозахисту. Український гопак залишиться для нас вічно живою пам'яттю про бойове мистецтво та дозвілля запорізьких козаків. Тренування козаків часто здійснювалось під музику, «бойові танці» допомагали різноманітні прийоми і рухи звести в злагоджену систему. Виховання на Січі носило всебічний характер, всі види його гармонійно поєднувались в неповторну, створену непокореним народом, освітньо-виховну систему [6, с. 131–132].

В XVII–XVIII ст. розпочинають свою діяльність братства в багатьох містах України, що стали осередками опору іноземній культурно-релігійній агресії. На базі Київської братської школи та школи Києво-Печерського монастиря виникає Києво-Могилянський колегіум (1632 р.), де навчалися за програмами європейських закладів освіти. В Києво-Могилянському колегіумі П. Могила вводить, на зразок європейських університетів, курс «семи вільних наук» та латинську мову, але учні знали й шанували рідну українську мову. В закладі викладались курси риторики і поетики, що формували у молоді любов до віршованого слова та їх естетичну культуру. В Києво-Могилянській академії використовувались різноманітні форми музично-естетичного виховання, найбільше хорова спів та музично-театральна діяльність. Вистави, що ставились відзначались пишністю декорацій, реквізиту, складністю театральних ефектів. В програму з музики входили вправи у складанні любовних пісень – світська, народна музика; вправи з танцю й хорового співу під акомпанемент – інструментальна музика; церковна, хорова музика, де поширюється хорально-багатоголосний (партесний) вид церковного співу [5, с. 75].

Не обійшов увагою зазначену проблему визначний український філософ, просвітителю та гуманіст Григорій Сковорода (1722 р. – 1794 р.), який в своїх естетичних ідеях закликає рухатися людині до самої себе, не зважаючи на буденність, відкриваючи шлях до самопізнання. Творчість Г. Сковороди пронизана ідеєю єдності істини, добра та краси, котра знаходиться не в тілі, а в серці. Філософ осмислює красу як основне в нашому житті, поєднуючи тогочасне релігійне світобачення та наукове знання, виводячи на перший план особистість людини як найвищу цінність з почуттями та розумом [8].

Початком нової української літературної мови умовно вважається 1798 р., коли українці побачили три перші друковані частини поеми «Енеїда» І. Котляревського. Підтримали видатного письменника на початку XIX століття Л. Боровиковський, І. Вагилевич, Я. Головацький, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Шашкевич. На зламі XVIII–XIX століть запровадженню професійної музичної підготовки відповідає період найбільшого розквіту Києво-Могилянської Академії. На початку XIX століття в Академії відкрили клас інструментальної музики, де капелмейстером призначено С. Цесарського, доручивши йому організувати у Академії оркестр і підбирати репертуар. Окрасою закладу був студентський хор з керівником Г. Барановичем, котрий видав «Правила нотного та ірмолійного співу». В Галичині у 1818 році перемишльський єпископ Іван Снігурський заснував інститут по підготовці музично освічених кадрів, у 1828 році за його ініціативою при Перемишльському соборі було створено постійний хор. Хор виконував церковні твори Д. Бортнянського, М. Березовського та світські твори італійських і німецьких композиторів, поширюючи музичну культуру в широкі маси [4, с. 45–46].

Захоплення в усьому світі викликає творчість Тараса Григоровича Шевченка (1814–1861 рр.), яка насичена тугою поета за рідною землею, в ній зворушливо змальовані картини природи, лірично-романтичні образи героїв. Великий Кобзар зростав на українському фольклорі, звичаях, віруваннях, духовних цінностях, народній пісні. Першими його творами були «Думи мої, думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». В основі балад «Причинна», «Тополя», «Утоплена» лежить конфлікт між прагненням людини до щастя й обставинами життя, героїчне минуле нашої країни митець відобразив у поемах «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія». Роздуми щодо впливу мистецтва на суспільне життя та виховання особистості; можливості окремих видів мистецтва у виховному процесі містяться в літературних творах письменника («Музикант», «Художник», «Прогулянка з задоволенням і не без моралі»), листуванні, а також у «Журналі» («Щоденник»). Т. Шевченко вважає, що краса природного світу слугує мірою естетичної доцільності формуючих умінь. На завершальному етапі творчості Т. Шевченко осмислює завдання мистецтва, поєднуючи життєві та філософські теми у поезіях «І Архімед, і Галілей...», «Ісаїя. Глава 35. Подражаніє», «Сон» («На панцині пшеницю жала...»). Т. Шевченко був дуже обдарованою людиною, як в літературі, так і в образотворчому мистецтві – він створив великі серії пейзажів, архітектурних замальовок, книжкових ілюстрацій. Твори Шевченка формують у дітей почуття національної гордості та самосвідомості і стимулюють до глибоких роздумів про сучасність [11].

Однією з перших жінок відобразила долю освіченої дівчини в тогочасному суспільстві О. Кобилянська (1863–1942 рр.). Естетичні переживання героїнь творів «Людина», «Царівна», «Некультурна», «Ніоба», «Через кладку» висвітлюють мрії духовно обдарованої письменниці. Ольга Кобилянська написала «Де є народ, там і культура,

й сила буде...», пронісши через все своє життя віру в перемогу людини над царством темряви і насилля. П. Грабовський (1864-1902) написав багато віршів про необхідність поваги та глибокої любові до маленьких громадян – школярів («До дітей», «До школи», «Трудівниця» та ін.). М. Коцюбинський (1864-1913) у своїх творах викривав принизливе ставлення до учнів, спрямовував систему навчання і виховання на перегляд поглядів щодо виховання дітей [7].

Свої художньо-естетичні погляди виклала Леся Українка (1871-1913 рр.) у публіцистичних статтях «Два напрямки в новітній італійській літературі», «Утопія в белетристиці», «Новітня суспільна драма» та інших, у листуванні, поетичній та прозовій творчості. Вона виявила свій перший педагогічний талант у 19 років, написавши для сестри підручник з історії. Видала три збірки ліричних поезій: «На крилах пісень» (1893), «Думи і мрії» (1899), «Відгуки» (1902), насичених різноманітними засобами художнього зображення. Філософське значення драматичних творів «Кассандра», «Осінь казка», «В катакомбах», «Камінний господар», «Бояриня», «Лісова пісня» та ін. має новаторський характер. Твори української поетеси вчать дітей вбачати прекрасне в житті, формують естетичні смаки і почуття. Леся Українка зайняла особливе місце серед плеяди українських просвітителів-гуманістів, її філософські та естетичні погляди стали значним вкладом в теорію і практику художньо-естетичного виховання дітей [10].

В радянський період українське мистецтво та художньо-естетичне виховання учнів розвивалось під впливом комуністичної ідеології та під значним політичним тиском. Набирають розвитку ідеї Пролеткульту, що заперечували здобутки попереднього строю, пояснюючи це несприйняттям культури панівних класів. Але ця політика не набула вирішального розвитку. У 20-х рр. в Україні радянською владою проводиться полі-

тика українізації: «Про запровадження української мови у школах та радянських установах» (серпень 1921 р., декрет РНК УРСР). У 1919-1924 роках було проведено декілька з'їздів та нарад вчителів і працівників освіти, на яких порушувались питання художньо-естетичного виховання. У 1921 році була створена «Декларація і план роботи Всеукраїнського комітету в галузі будівництва музичної культури» [9, с. 3-5], в якій головною ціллю музичного виховання було пробудження у молоді почуття класової єдності та революційного оптимізму, а важливою педагогічною задачею ставилось створення умов для пробудження особистості до активної творчої діяльності. Також в ній розглядалися зміст і форми музичного виховання школярів, необхідність ознайомлення дітей з музичними творами, що відповідають класовим настроям, організація гуртків для залучення школярів до художньої творчості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Рідна мова, народні традиції, побут і трудове життя змалечку розвивають у дітей художні уміння та здібності. Родинне виховання відзначалось поетичним ставленням до сил природи, створенням міфологічного середовища, язичницькими культурами. Підростаючому поколінню прищеплювалось шляхетне ставлення до людини, висока краса вчинків, збереження спадщини предків, патріотизм. Відтак, ґрунтуючись на надбаннях української національної та світової педагогіки, філософських та психологічних здобутках, вчені мають закласти основи нових виховних концепцій та програм; скоригувати напрями національних програм виховання; визначити принципи пріоритетності духовності за рахунок українських культурних здобутків; спрямувати світосприйняття учнів на досягнення їх інтересів, питань через твори мистецтва; вирішити питання кризи освітньо-виховної системи через призму естетичних емоцій, естетичних оцінок загальнолюдських цінностей.

Список літератури:

1. Запорожці: До історії козацької культури / [Упорядк. тексту, передм. І. Кравченка]. – К.: Мистецтво, 1993. – 400 с.
2. Історія СРСР / [Під редакцією академіка Б. Д. Грекова]. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. – Том I: З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – 728 с.
3. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посібник / П. Г. Лузан, О. В. Васюк / – К.: ДАКККиМ, 2010. – 296 с.
4. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект): [монографія] / О. В. Михайличенко. – Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2007. – 356 с.
5. Омельченко А. І. Музично-естетичне виховання в українській педагогіці кінця XVI–XVIII століть: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. «Теорія та методика музичного навчання» / А. І. Омельченко. – Київ, 2001. – 205 с.
6. Тимофеев В. Я. Адамівська Січ / В. Я. Тимофеев. – Білгород-Дністровський: Видавництво «СП «Петрекс», 2001 – 2003. – Т. XIV: Підручники школи козацько-лицарського виховання. – 2003. – 141 с.
7. Українська культура: історія і сучасність: Навчальний посібник / [за ред. С. О. Черепанової]. – Львів: Світ, 1994. – 456 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 192 с.
9. ЦДАВО України. – Ф. 166 (Міністерство освіти УРСР), оп. 2. – Спр. 200. Декларація і план роботи Всеукраїнського музичного комітету в галузі будівництва музичної культури. – 1921 р. – 17 с.
10. Чикур Л. Д. Національне і загальнолюдське в естетичній інтерпретації Лесі Українки (на матеріалі ліричних творів): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. «Українська література» / Чикур Л. Д.; Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2000. – 143 с.
11. Шаблювський С. Естетика художнього слова (Поетичний світ Тараса Шевченка) / С. Шаблювський. – Київ: «Мистецтво», 1976. – 190 с.

Булгакова Т.М.

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье автор рассматривает назревшую проблему недостаточной разработанности художественно-эстетического аспекта воспитания учеников, выискивая пути решения в приобретениях педагогической теории и практики. Исследовано истоки художественно-эстетического воспитания школьников из времен Киевской Руси. В статье раскрыты направления художественно-эстетического воспитания учеников в общеобразовательных заведениях Украины и смысловое наполнение данного процесса. Выяснена цель, задание, система ценностей художественно-эстетического воспитания учеников в общеобразовательных заведениях Украины. Отмечены преимущества и недостатки художественно-эстетического воспитания учеников.

Ключевые слова: художественно-эстетическое воспитание, ученики, образование.

Bulgakova T.M.

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL BASES OF THE ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PERSONALITY

Summary

In the article author considers the pressing problem of insufficient elaboration of the artistic and aesthetic aspect of pupils' education, looking at ways to solve achievements of pedagogical theory and practice. The origins of artistic and aesthetic education of pupils from Kievan Rus' period are investigated. The article reveals areas of artistic and aesthetic education of pupils in general education institutions of Ukraine and meaningful of this process. The goals, objectives, system of values of artistic and aesthetic education of pupils in general education institutions of Ukraine are defined. The advantages and disadvantages of artistic and aesthetic education of pupils are noted.

Keywords: artistic and aesthetic education, pupils, education.